УДК 378:37]130.123.4(045)
DOI https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.17

Лаппо В. В.

ОНОВЛЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ У ВИМІРАХ ДУХОВНО-ЦІННІСНОГО САМОСТВЕРДЖЕННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

На основі аналізу наукових джерел з філософії, психології, педагогіки обґрунтовано теоретико-методичні засади формування духовних цінностей особистості.

У статті автор доводить, що студентський вік є оптимальним для розвитку ціннісно-смислових структур свідомості особистості й характеризується як завершальний етап підготовки до вступу в самостійну професійну діяльність. У цьому віці моральні установки виявляються як ціннісні орієнтації в практичній діяльності й поведінці особистості, зростає роль переконання і відповідальності за життєвий вибір, за свої ціннісні орієнтації, зміцнюються такі якості, як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціативність, уміння керувати собою, підвищується інтерес до духовно-моральних проблем.

Виявлено потенціал навчальних дисциплін циклу загальної підготовки, позааудиторної діяльності у формуванні духовних цінностей студентської молоді, а саме: здійснено аналіз змісту навчальних дисциплін циклу загальної підготовки, висвітлено можливості означених дисциплін у формуванні духовних цінностей студентської молоді. З'ясовано факт недостатньої висвітленості в проаналізованих програмах сутності духовності, духовних цінностей особистості.

Конструювання духовно спрямованого змісту навчання студентів передбачало корегування навчальних програм та оновлення методичного забезпечення навчальних дисциплін. Оптимізація пошуково-дослідної діяльності студентів в межах означених дисциплін циклу загальної підготовки мала на меті забезпечити сприятливі умови для опанування знань про особливості духовного світу людини, визначення духовних цінностей як феномену особистісного буття, способи їх прояву у суспільному житті.

Обґрунтовано значущість і зміст педагогічної підтримки у процесі формування духовних цінностей студентської молоді як допомогу викладача, куратора академічної групи, спрямовану на формування глибокої внутрішньої мотивації до формування духовних цінностей, самоосвіти, самовиховання, а також сприяння адаптації до умов реального навчально-виховного процесу у закладі вищої освіти.

Ключові слова: *духовні цінності, майбутні педагоги, педагогічні умови, педагогічна підтримка, освітній процес, аудіокнига, пошуково-дослідна діяльність, проєкт .*

Духовні цінності особистості становлять основу її світосприйняття та світорозуміння, від них залежить вміння визначати власні життєві пріоритети. Відтак розвиток духовного світу людини значною мірою зумовлює формування та реалізацію її повсякденної та професійної діяльності.

Негативним явищем сучасності стало нерозуміння молоддю змісту духовної сфери людського буття та її окремих складових. Спостерігається повна чи часткова відсутність внутрішніх орієнтирів, що є наслідком недостатнього духовного розвитку. Особливої актуальності означена проблема набуває в контексті педагогічної освіти. Стратегічне завдання ЗВО полягає у вихованні у майбутніх педагогів усталених духовних цінностей.

Проблеми духовного вдосконалення особистості завжди привертали увагу українських та зарубіжних науковців. Феномен духовного розвитку особистості вивчали А. Адлер, С. Гроф, О. Олексюк, Г. Райх, О. Семашко, А. Ярошенко та ін. Дослідження психологічних аспектів духовності у вітчизняній науці здійснювали М. Боришевський, Є. Помиткін, М. Савчин, Ж. Юзвак. Особливості формування духовних цінностей сучасної молоді висвітлено у працях І. Беха, К. Журби, І. Зязюна, Г. Шевченко.

Водночас у дослідницькому доробку вітчизняних науковців та освітній практиці ЗВО недостатньо уваги приділяється виховному потенціалу гуманітарної освіти у справі формування духовних цінностей майбутніх педагогів.

У психологічній літературі поняття «духовність» окреслюється як різноманітні поєднання інтелектуальних, моральних, етичних та естетичних характеристик людини. Однак за такого поєднання втрачається щось дуже суттєве. Адже духовність не просто інтегрує у собі високі здобутки особистості – вона сама виступає певним новоутворенням у процесі розвитку людини. Поряд з емоційною, вольовою, інтелектуальною сферою у науковому обігу звичним є застосування поняття «духовна сфера особистості» [7, с. 26]. Зазвичай до неї інтегрують ідеали, цінності, смисли та досвід людини.

Наше дослідження ґрунтується на визначенні Е. Помиткіна, згідно з яким, духовність є специфічною людською якістю, що характеризується усвідомленням загальної єдності, і визначає прагнення людини до гармонії внутрішнього та зовнішнього світу, спрямовує особистість до реалізації у своєму житті ідеалів Краси, Добра та Істини [4, с. 59].

Шевченко Г.П. зазначає, що «з категорією духовності співвідноситься потреба пізнання світу, себе, сенсу та призначення свого життя. Людина духовна в тій мірі, якою вона замислюється над цими питаннями і прагне отримати на них відповідь. Втрата духовності рівнозначна втраті людяності. Формування духовних потреб є найважливішим завданням виховання» [6, с. 11].

Ідеали, цінності та смисли є орієнтирами на шляху духовного сходження особистості. Під ідеалами розуміють уявлення людини про досконале в особистості, внутрішньому і зовнішньому світі. Ціннісні орієнтації

є «елементами структури особистості, закріплені життєвим досвідом і переживаннями, що відокремлюють істотне від несуттєвого» [5, с. 44].

Пробудження у людині її духовної сфери визначає переорієнтацію від споживання до самовіддачі. Актуальними стають духовні цінності, зокрема, гуманістичні (добро, благодійність); естетичні (краса, гармонія, досконаліть у природі та людині); екологічні (чистота, збереження планети від екологічної катастрофи); цінності самопізнання (інтроспекція, самоспоглядання); самовдосконалення (пошук шляхів та методів самовиховання, набуття нових позитивних особистісних якостей) та цінності самореалізації (розкриття власного особистісного потенціалу у служінні ближнім, Батьківщині, людству, природі, Богу) [2].

Процес гуманізації вищої освіти може залишитися суто декларативним, якщо за допомогою конкретних психолого-педагогічних засобів не переорієнтувати діяльність з абстрактних показників на розвиток особистості. Забезпечення духовного зростання молоді потребує розробки та впровадження в освітній процес сучасного ЗВО принципово нової системи педагогічної взаємодії. Ця система ґрунтується на природних потребах та закономірностях духовного розвитку особистості, узагальнює чинники, що впливають на духовне становлення молоді.

Духовне самоствердження особистості в умовах вищої школи потребує розробки теоретичних засад:

1. Визначення мети, принципів, форм організації та методів діагностування і прогнозування результатів виховного процесу у закладах вищої освіти.

2. Розробки критеріїв ефективності засобів впливу на духовну сферу особистості студента.

3. Конкретизація провідних аспектів педагогічної діяльності орієнтованих на духовне самовдосконалення студентів.

У означеному контексті зміст процесу фахової підготовки вимагає оновлення форм і способів організації, створення принципово нового технологічного забезпечення організації процесу виховання, які задовольнять як сучасні вимоги суспільства, так і запити особистості, що обрала професію педагога.

До специфічних особливостей означеного процесу, що потребують кардинальних змін, належать:

– розмитість моральних установок (згідно досліджень більшість студентів орієнтовані на самореалізацію та досягнення успіху при виконанні професійних обов'язків, і лише незначна кількість опитаних орієнтована на досягнення взаємодії з оточенням);

– недостатня увага до формування духовних цінностей при плануванні та реалізації освітнього процесу;

– переважання монологічної форми спілкування зі сторони кураторів та викладачів ЗВО;

– низький рівень рефлексії морального досвіду студентів (як при діагностиці, так і в аспекті самооцінки) [3, 117–119].

Перетворенню названих особливостей може сприяти не лише об'єднання зусиль науковців, які вивчають проблеми виховання, а й тісне співробітництво педагогів у проєктуванні та оновленні змісту дисциплін циклу загальної підготовки. При цьому знання про духовні цінності суспільства, професійну етику фахівця мають стати організованою інформацією, що має специфічний зміст та певну структуру.

У пошуках ефективних шляхів формування духовних цінностей майбутніх педагогів в осередку вищої школи звертаємось насамперед до змістовного наповнення дисциплін циклу загальної підготовки. Адже саме в гуманітарній царині сконцентровано знання про духовні здобутки людської цивілізації, відображено зразки духовної досконалості, узагальнено досвід та духовне сходження людини.

Методика викладання дисциплін зазначеного циклу потребує суттєвого перегляду та оновлення, оскільки опанування духовними цінностями у процесі їх вивчення неможливе без особистої участі студентів у духовному пошуку, потребі у самовдосконаленні, усвідомленому прагненні до перетворювальної духовної діяльності.

У контексті вищезазначеного завдання необхідно модернізувати спектр методичного забезпечення навчального процесу. Наприклад, заняття з психології передбачають:

1) використання на семінарських заняттях інтерактивних технологій, ділових ігор, тренінгів, вирішення складних психолого-педагогічних завдань та ситуацій;

2) проведення занять у формі круглого столу, дебатів, лабіринту дій, динамічних пар, презентацій, захисту проєктів;

3) створення умов виникнення позитивних емоційних станів і почуттів (використання музики, живопису, поезії, текстів літературних творів тощо).

У процесі навчання студентам доцільно пропонувати завдання проблемного, частково-пошукового та дослідницького характеру. З метою активізації навчально-пізнавальної діяльності слід знайомити їх із сучасними гіпотезами, теоріями, парадоксами. Наприклад, пропонувати провести дослідження феномену дітей індиго, з'ясувати причини народження дітей з синдромом аутизму, проаналізувати вплив ЗМІ на стереотипізацію поведінкової діяльності молоді тощо.

Живий інтерес студентів викликає початок заняття з інтегруючих п'ятихвилинок. Їх готує та проводить черговий студент, який виступає у ролі педагога. Він оперативно створює творчу емоційно-позитивну атмосферу, виступає з коротким повідомленням, яке стосується теми заняття, передбачає можливості та способи вільного обміну думками однокурсників.

Такі п'ятихвилинки мають бути різними і за змістом, і формою. Своєрідним різновидом п'ятихвилин може стати «коло єднання». Студенти разом із викладачем, взявшись за руки, створюють коло любові та

спільності, «занурюються» у духовний стан, розмірковують над цінністю буття, рефлексують над різними проблемами сучасного світу. Метою таких прийомів є розвиток емпатії у студентів, формування альтруїстичної поведінки, створення атмосфери взаємної довіри між суб'єктами навчального процесу.

Для семінарських занять із навчальних дисциплін «Філософія», «Культурологія», «Релігієзнавство» важливо розробити вдосконалений алгоритм проведення. Зазначимо, що їхній виховний ефект залежить від того, наскільки глибоко торкається емоційно-мотиваційна сфера особистості студента, порушуються його творчі сили, розвиваються духовні потреби.

Наприклад, під час викладання навчального курсу «Філософія» тему «Світовий філософський процес» можна збагатити глибоким аналізом моральних якостей особистості, що представлений у роботі «Сповідь» релігійного мислителя середньовіччя Блаж. Августина [1]. При вивченні його творів, згідно з темою програми, слід зазначити, що він один з перших звернув увагу на проблему формування особистості. Для методичного забезпечення дисципліни «Філософія» (як для самостійної роботи, так і на практичних заняттях) можна скористатися і друкованою версією книги, але ми вважаємо більш цікавою для студентів роботу з невеликими фрагментами аудіокниги. Задля активізації уваги студентів перед прослуховуванням кожного фрагменту доцільно ставити запитання:

1. Які риси людини Блаж. Августин називає небажаними?
2. За яких умов, за Блаж. Августином, проявляються моральні риси дитини?
3. Які вчинки дітей Блаж. Августин вважає невинними, але для дорослих – негативними?
4. З якими труднощами зустрічався Блаж. Августин під час навчання у школі?
5. Поміркуйте, чому батьки в ті часи схвалювали насильство учителів над дітьми?
6. Обґрунтуйте вислів Блаж. Августина «Будь-який безлад у душі несе їй покарання».
7. Проаналізуйте ставлення Блаж. Августина до вимог освіти.

Зауважимо, що виховна робота за допомогою аудіокниги – явище нове, тому важливо правильно організувати сам процес активного слухання. Мовлення читача, звуки якого виступають елементом повідомлення, несуть у собі й звукові ознаки, а саме: настрій читача, його ставлення до змісту, до уявного співрозмовника або уявного слухача. Інтонаційна виразність читання, дотримання орфоепічних норм і логічних наголосів породжує особливі емоції.

Оскільки духовна самореалізація особистості можлива лише у процесі духовно-практичного освоєння, викладачеві доцільно пропонувати студентській аудиторії індивідуальні науково-дослідні завдання. Така діяльність спонукає студентів змінювати, удосконалювати освітній простір, підвищувати його якість, а не пристосовуватися до умов, що склалася.

Тому студентам пропонуються освітні проєкти різних жанрів: відеофільм, виставка, стенд, стендова доповідь, буклет, виріб, сценарій, мультимедійна презентація тощо. Характерною особливістю проєктної діяльності є самостійний пошук необхідної інформації, її творче перетворення на матеріальний продукт. Теми проєктів викладач пропонує з огляду на індивідуальні особливості та інтереси кожного студента. Разом з тим студенти знайомляться з критеріями оцінки проєкту та зразками проєктної діяльності їхніх попередників.

Духовно-ціннісна спрямованість особистості особливо рельєфно проявляється у творчій діяльності, що виконує функцію відтворення. Вчені доводять, що є кілька типів відтворення, серед яких найефективнішим є інтенсивний тип. Інтенсивне відтворення базується на емоційно-мотиваційних та ціннісних орієнтаціях особистості, ідеалах, що дозволяють матеріалізувати духовне надбання та збагачувати їх шляхом творчої діяльності. Домінуючу роль в цьому відіграє мистецтво. Адже в ньому акумульовано багатогранний соціокультурний досвід людства та духовно-творчий потенціал, узагальнене вираження конкретно-історичного характеру сприйняття та ставлення людини до світу.

Взаємодія мистецтв є неперевершеною школою почуттів, що створює унікальне художньо-естетичне середовище занурення особистості у світ істини, добра, краси, викликає стан духовного очищення та сприяє формуванню гуманного світогляду, естетичного сприйняття світу, високого рівня духовності. Взаємодія мистецтв створює поетичний образ моралі та сприяє розвитку творчого потенціалу індивіда.

Для сучасного етапу здійснення виховної роботи у закладах вищої освіти характерна нерівномірність розвитку різних форм морального та естетичного виховання. Так, за досить широкого залучення студентів до музичного мистецтва, обмежена кількість драматичних гуртків, літературних об'єднань, поетичних майстерень, фотогуртків, студій образотворчого мистецтва.

Практика організації виховної роботи у ЗВО свідчить про те, що естетичне та духовне виховання здійснюється за допомогою мистецтва в рамках художньої самодіяльності, та має здебільшого розважальний характер. Однак залишається невикористаним виховний потенціал низки форм, як-от: конференції, дискусії, бесіди, «відкритий мікрофон», круглі столи, семінари культурологічного спрямування на теми «Людина та вселенський розум», «Хто я? Хто ми?", "У пошуках гармонії", "Духовні ідеали сучасної доби", "Вища школа як світ культури", "Енергія краси", "Що в цьому світі безцінно?" "Духовність: вчора, сьогодні, завтра", "Духовний світ людини", зустрічі з творчими особистостями, вченими-мистецтвознавцями, літературними критиками, етнографами.

Однією з ефективних форм виховання духовних цінностей є мистецько-просвітницькі заходи: концерти, бесіди, розповіді про музику, живопис, літературу, театр, кіно, поетичні вечори, виставки творів мистецтва,

екскурсії до музеїв, відвідування театрів. Керуючись власними враженнями, студенти самостійно робитимуть висновки про те, що слухання та сприйняття музичного твору, поетичного слова, художнього аналізу споглядання творів мистецтва викликає у людини естетичні почуття, сприяє народженню думок про єдність та взаємодію всіх проявів людського буття, а також (і це найважливіше) сприяє духовному очищенню.

Зауважимо, що в осередку вищої школи студент формуватиметься як духовно багата особистість, здатна до самопізнання, самовдосконалення. За правильно організованого освітнього процесу студент опановуватиме систему загальнолюдських та національних духовних цінностей. Ефективність виховання духовних цінностей майбутніх педагогів забезпечується цілеспрямованим підбором оптимальних форм, методів, прийомів та засобів виховної роботи інтелектуального, морально-етичного, естетичного спрямування, а також створення сприятливих умов для суспільно значущої та творчої діяльності.

Використана література:

1. Августин Аврелій. Сповідь. Львів : Свічадо, 2008. 355 с.
2. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 2012. 256 с.
3. Виявлення духовно-моральних орієнтирів та ціннісних пріоритетів сучасного студентства / за ред. О. І. Марусенко. Львів : Доба, 2021. 305 с.
4. Помиткін Е. А. Психологія духовного розвитку особистості : монографія. Київ : Наш час, 2007. 280 с.
5. Савчин М. В. Духовний потенціал людини. Івано-Франківськ : Плай, 2011. 203 с.
6. Шевченко Г. П. Духовність і цінності життя. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2019. № 5. С. 3-15.
7. Ярошенко А. О. Ціннісний дискурс освіти : монографія. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. 156 с.

References:

1. Avhustyn Avrelii (2008) Spovid [Confession]. Lviv : Svichado, 355 s. [in Ukrainian].
2. Bekh I. D. (2012) Osobystist u prostori dukhovnoho rozvytku: navch. posib. [Personality in the space of spiritual development]. Kyiv : Vyshcha shkola, 256 s. [in Ukrainian].
3. Vyiavlennia dukhovno-moralnykh oriientyriv ta tsinnisnykh priorytetiv suchasnoho studentstva / za red. O. I. Marusenko (2021). [Identification of spiritual and moral orientations and value priorities of modern students]. Lviv : Doba, 305 s. [in Ukrainian].
4. Pomytkin E. A. (2007) Psykholohiia dukhovnoho rozvytku osobystosti: monohrafiia. [Psychology of spiritual development of personality]. Kyiv : Nash chas. 280 s. [in Ukrainian].
5. Savchyn M. V. (2011) Dukhovnyi potentsial liudyny. [The spiritual potential of a person]. Ivano-Frankivsk : Plai. 203 s. [in Ukrainian].
6. Shevchenko H.P. (2019) Dukhovnist i tsinnosti zhyttia. [Spirituality and values of life]. Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka. № 5. S. 3-15 [in Ukrainian].
7. Yaroshenko A. O. (2014) Tsinnisnyi dyskurs osvity: monohrafiia [Value discourse of education]. Kyiv : NPU imeni M. P. Drahomanova. 156 s. [in Ukrainian].

V. Lappo. Modernization of humanities education for the spiritual and value development of future teachers

In the article the theoretical generalization and scientific solution of the problem of forming the spiritual values of student youth in the educational process of a higher educational establishment were first implemented. On the basis of analysis of scientific sources in philosophy, psychology, pedagogy the theoretical and methodological principles of formation of the individual's spiritual values are substantiated. It has been proved that the student's age is optimal for the development of person's consciousness value and semantic structures and is characterized as the final stage of preparation for starting an independent professional activity. At this age, moral instincts appear in the future as value orientations in the practice and behavior of the individual. It is at this age that the role of persuasion and responsibility for life choices and his own value orientations grows, such qualities as purposefulness, determination, perseverance, self-dependence, self-starting, ability to control oneself, are being strengthened, and the interest in spiritual and moral problems is being increased.

The potential of social and humanitarian disciplines, extracurricular activities in the spiritual formation of students has been revealed, namely: the analysis of content of academic disciplines, the possibility of the indicated disciplines in the spiritual formation of students has been highlighted. The fact of insufficient illumination in the analyzed programs of a person's spirituality essence and spiritual values has been revealed.

The construction of the spiritually oriented content of students' education involved the adjustment of educational programs and the updating of the methodological support of educational disciplines. The importance and content of pedagogical support in the process of formation of spiritual values of student youth as the help of a teacher, curator of an academic group, aimed at the formation of deep internal motivation for the formation of spiritual values, self-education, self-education, as well as promoting adaptation to the conditions of the real educational process in higher education, are substantiated institutions.

Key words: *spiritual values, future teachers, pedagogical conditions, educational environment, pedagogical support, audiobook, search and research activity, project.*